

СЕКЦІЯ 8
ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 368.029.5

Алескерова Ю.В.
*доктор економічних наук,
старший науковий співробітник, доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Вінницького національного аграрного університету*

Тодосійчук В.Л.
*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри адміністративного менеджменту
та альтернативних джерел енергії
Вінницького національного аграрного університету*

Гранат Ю.Ю.
*магістр
Вінницького національного аграрного університету*

УПРАВЛІННЯ ПАСИВАМИ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

MANAGEMENT OF THE PASSES OF THE COMMERCIAL BANK

АНОТАЦІЯ

Досліджено сутність управління пасивами комерційного банку. Показано склад пасивів банку. Проаналізовано депозити банків України. Доведено, що практика роботи деяких українських банків повністю відображає недоліки автономного підходу до управління пасивами, де все частіше виникають проблеми з розміщенням великої кількості кредитних ресурсів.

Ключові слова: комерційний банк, пасивні операції, кредитні ресурси, депозити, Центральний банк, управління, кошти.

АННОТАЦИЯ

Исследована сущность управления пассивами коммерческого банка. Показан состав пассивов банка. Проанализированы депозиты банков Украины. Доказано, что практика работы некоторых украинских банков полностью отражает недостатки автономного подхода к управлению пассивами, где все чаще возникают проблемы с размещением большого количества кредитных ресурсов.

Ключевые слова: коммерческий банк, пассивные операции, кредитные ресурсы, депозиты, Центральный банк, управление, средства.

ANNOTATION

The essence of liability management of a commercial bank is investigated. The composition of the bank's liabilities is shown. Deposits of Ukrainian banks are analyzed. It is proved that the practice of some Ukrainian banks fully reflects the disadvantages of an autonomous approach to asset management, where problems with the placement of a large number of credit resources are increasingly occurring.

Keywords: commercial bank, passive operations, credit resources, deposit, central bank, management, funds.

Постановка проблеми. Нині в Україні дуже актуальною для теоретиків та практиків банківської справи є проблема провадження пасивних операцій та методів управління пасивами. Перехід незалежної України на рейки фінансів Єврозони поставив на часі потребу в докорінних змінах у всій системі фінансових відносин, у тому числі в банківській. Діюча нині дворів-

нева банківська система значно змінює справу. На зміну загальнодержавному позичковому фонду приходить ринок позичкових ресурсів. Банки купують ресурси на цьому ринку в умовах жорсткої конкурентної боротьби. Засобом же залучення ресурсів служать пасивні операції банків. Для банківської системи України проблема залучення ресурсів стоїть дуже гостро.

Для новостворених комерційних банків робота зі створення банку починається з формування своєї ресурсної бази. Для пошуку ресурсів розробляються та впроваджуються різноманітні маркетингові програми залучення грошових коштів, при цьому часто використовується зарубіжний досвід, оскільки вітчизняні розробки у цій сфері практично відсутні. Проблема ускладнюється тяжкою економічною ситуацією в країні, слабким розвитком економіки і ринків грошових ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми управління пасивами розглядаються у працях П. Роуза, Дж. Сінкі, А. Мороза, Л. Примостки, О. Кириченка, С. Козьменка, І. Сала, В. Коваленко, О. Васюренка, О. Лаврушина та ін. Проте слід зазначити, що у цих працях розглядаються деякі аспекти банки і недостатньо уваги приділяється напряму розвитку в умовах вступу до ЄС. Тому дослідження комерційних банків потребує подальшого розвитку і регулювання пасивних операцій банків.

Мінливість зовнішнього середовища в умовах трансформації фінансів підвищує вимоги до ефективного банківського менеджменту.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В останні роки спостерігається тенденція зростання уваги до ризиків,

притаманних банківській діяльності. Якщо оцінка кожного виду ризику дає змогу визначити ймовірні збитки, які понесе банк за несприятливих подій, то загальна оцінка профілю ризику банку не є простою сумою всіх наявних ризиків і пов'язана з можливими варіантами управління пасивами банку. **Мета статті** полягає в удосконаленні процесу управління пасивами комерційного банку для підвищення надійності, ефективності його діяльності, зміцнення конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пасивні операції (liability-side transactions) – операції, за допомогою яких банки формують свої фінансові ресурси для проведення кредитних, інвестиційних та інших активних операцій.

Завдяки пасивним операціям формуються власні, залучені та запозичені кошти банку.

Існує чотири форми пасивних операцій комерційних банків:

- а) внески в статутний фонд (продаж акцій і облігацій першим власникам);
- б) відрахування від прибутку банку на формування або збільшення фондів;
- г) депозитні операції (кошти, отримані від клієнтів);
- д) недепозитні операції, які проводять банки.

Пасивні операції дають змогу залучити в банки грошові кошти вже у зверненні. Нові ресурси створюються банківською системою у результаті активних кредитних операцій.

За допомогою перших двох форм пасивних операцій (а, б) формується перша велика група кредитних ресурсів – власні ресурси. Наступні дві форми (г, д) пасивних операцій є другою найбільшою групою ресурсів, позикових або залучених, банків. Відповідальність управління на макрорівні, здійснює Національний банк України. Центральний банк в умовах ринкової економіки є ключовим елементом кредитної системи. Він є головним органом державного регулювання макроекономічних процесів за допомогою грошово-кредитних методів. У сучасних умовах діяльність центрального банку має вирішальний вплив на стабільність грошової одиниці, надійність банківських установ, ефективність платіжно-розрахункового механізму, що, власне, й визначає ефективність функціонування всієї економіки країни.

Виконуючи функції центрального банку держави, Національний банк України повинен спрямовувати свої дії на регулювання грошової маси в обігу, стабільність національної валюти, регулювання кредитування та процентної ставки. Саме ці моменти становлять суть грошово-кредитного регулювання макроекономічного стану держави.

Вплив центрального банку на формування ресурсів комерційних банків здійснюється у рамках грошово-кредитної політики центрального банку – це комплекс взаємопов'язаних заходів, що проводяться центральним банком

і які спрямовані на регулювання економіки, впливають на стан грошового обігу і кредиту.

Грошово-кредитна політика є невід'ємною частиною системи державного регулювання економіки поряд із такими методами, як податково-бюджетна та валютна політика, політика і сфері доходів, структурна політика, амортизаційна політика та ін.

Центральний банк управляє зобов'язаннями комерційних банків, використовуючи два набори інструментів. Перша група інструментів – це операції центрального банку на грошовому ринку.

Центральний банк виконує такі операції на ринку кредитних ресурсів, на ринку цінних паперів, на валютному ринку. Він може проводити політику збільшення або зменшення зобов'язань (політика кредитної експансії) або політику кредитних обмежень. На ринку кредитних ресурсів Національний банк установлює ліміти кредитів, наданих комерційними банками та урядом, тобто відсотків, що збирає центральний банк для надання кредитів.

Першим інструмент є ефективним, оскільки він швидко впливає на формування пасивів комерційних банків. Але цей інструмент має дуже суттєвий недолік: не враховує об'єктивні потреби економіки для фондів, оскільки те, що може відбутися, або рефінансування економіки, що призводить до зростання інфляції, або що призводить до появи неплатежів.

Другий інструмент – знижка має економічний характер, оскільки враховує закон попиту і пропозиції, що діє на ринку кредитних ресурсів. Збільшуючи знижку, центральний банк зменшує попит на кредитні ресурси і, таким чином, знижує потенціал для створення нових зобов'язань.

Скорочуючи дисконт, центральний банк збільшує попит, а кількість вільних резервів комерційних банків призводить до зростання коштів на пасивних рахунках комерційних банків.

Найбільш використовуваний інструмент в управлінні зобов'язаннями в країнах із розвинутими ринковими відносинами – операції на ринку цінних паперів. Це пов'язано з тим, що центральні банки, виступаючи кредиторами держави, виконавцями державного бюджету, мають великі портфелі цінних паперів, передусім найбільш ліквідних, тому центральний банк може виступати на фондовому ринку як продавець і як покупець. Під час продажу цінних паперів комерційних банків та їх клієнтів центральний банк зменшує наявні у них ресурси. Під час купівлі цінних паперів центральний банк збільшує резерви комерційних банків [2, с. 176].

До пасивних операцій комерційного банку можна віднести: створення і збільшення власного капіталу за рахунок відрахувань від прибутку; емісію цінних паперів і їх розміщення на відкритому ринку; депозитні операції; міжбанківські позики на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Серед депозитних операцій виділяють такі групи:

- депозити до запитання;
- термінові й ощадні депозити.

Депозитні ставки падають. За даними моніторингу BankoGraph, із ТОП-25 найбільших банків системи тільки один банк підняв ставки по 12-місячних гривневих строкових депозитах протягом місяця, сім банків знизили ставки на 0,4–2 п. п., решта лишили ставки по цьому продукту незмінними.

Національний банк постійно здійснює управління банком зобов'язань на макроекономічному рівні. Однак для ефективної діяльності банку необхідно провести управління пасивами на рівні окремого банку, тобто на мікрорівні. Основна мета процесу управління активами і пасивами банку – максимізація або стабілізація розміру маржі з-під контролю: прийнятний рівень ризику. Для досягнення цієї мети в банках існує три основних підходи до управління: через управління активами банку; через управління пасивами банку; збалансований підхід до одночасного управління активами і пасивами банку. Підхід до управління банком через відповідальність керівництва отримав розвиток у міжнародному банківському секторі в період 60–70-х років ХХ ст. У цей період банки зіткнулися зі швидким ростом відсоткових ставок та жорсткою конкуренцією у сфері залучення коштів.

Банкіри почали приділяти велику увагу пошуку нових джерел фінансування, а також контролю структури та вартості депозитних і недепозитних зобов'язань, що призвело до формування стратегії управління банком через управління пасивами. Метою цього підходу було встановлення контролю над джерелами коштів банку, схожим на контроль над активами. Для досягнення цієї мети банки почали процес реструктуризації зобов'язань банку в напрямі мінімізації витрат за позиками, які збільшенню прибутку та власного капіталу. Вибір оптимального співвідношення між значеннями різних типів депозитних джерел капіталу, які забезпечують необхідний рівень стабільності коштів, дав змогу банкам надавати довгострокові

кредити, які є високодохідними, але й більш ризикованими, і вимагають довгострокових інвестицій. Щоб забезпечити потрібний обсяг, структуру та рівень витрат за зобов'язаннями, банки можуть застосувати низку методів, які, як правило, обмежуються двома основними групами: методами управління позиковими коштами та неціновими методами. Суть ціна методів є використання процентних ставок на депозити й залучені кошти грошового ринку як головного важеля в конкурентній боротьбі. Збільшення пропонуваного банком курсу дає змогу одержати додаткові кошти.

І навпаки: банк, насичених ресурсів, але не обмежується багато прибуткові напрямки їх використання, зберігає або навіть зменшує. Нецінові методи управління пасивами зводяться до застосування різних методів заохочення клієнтів, які прямо не пов'язані зі зміною рівня процентних ставок, а саме: високий рівень обслуговування, додаткові види послуг, за які справляється плата, реклама, розширення мережі філій та відділень, які розташовані якомога ближче до клієнтів, комплексне обслуговування та ін. Застосування методів управління пасивами банку не виключає паралельного використання методів управління активами, але проблема в тому, щоб розділяти і автономно використовувати кожний із цих підходів. У такому разі структурний підрозділ банку, відповідальний за залучення коштів, організаційно відокремлений від кредитного та інвестиційного департаменту, не має інформації про можливі напрями використання ресурсів. Головним недоліком підходу до управління банком через зобов'язання є те, що він використовується, головним чином, за принципом «чим більше, тим краще», і процес залучення грошових коштів не пов'язаний із наявністю ефективних напрямів їх використання.

У період економічного буму зі зростанням попиту на кредитні ресурси цей підхід може бути доцільним і корисним. Але під час економічного спаду, коли попит на кредити обмежений, використання незбалансованого підходу до управління активами і пасивами банку може призвести до значного скорочення прибутків і навіть до

Таблиця 1

Депозити банків України станом на 01.01, млн. грн.

	Банки	2014	2015	2016
1	ПРИВАТБАНК	133551	141338	178121
2	ОЩАДБАНК	46341	55368	93438
3	УКРЕКСІМБАНК	42970	60126	77679
4	РАЙФФАЙЗЕН БАНК АВАЛЬ	26419	28800	39214
5	УКРСИББАНК	16632	17424	33300
6	ПУМБ	20444	24516	27585
7	УКРГАЗБАНК	8699	12368	27510
8	UniCredit (УКРСОЦБАНК)	21611	22501	26780
9	АЛЬФА-БАНК	15831	18061	25244
10	КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК	10832	17625	18

Джерело: складено на основі [4; 5]

пошкодження. Перевагою цього підходу є можливість збільшити доходи за рахунок контролю над операційними витратами і точного прогнозування потреби банку в ліквідних засобах.

В Україні досить широко використовується стратегія управління банками через зобов'язання, переважно за рахунок цінового методу. У сучасній банківській практиці не існує обмежень на рівень депозитних ставок, і ця сфера не регулюється централізовано. Як показав досвід США, регулювання депозитних ставок не є ефективним методом захисту від банкрутства банків, які були враховані в період становлення банківської системи України. Це дає змогу вітчизняним банкам управляти залученими коштами за допомогою цінових методів створення таких депозитних процентних ставок, які відбивають потреби банку в ресурсах. Нецінові методи управління пасивами ще не досить широко використовуються в банківській діяльності в Україні.

Практика роботи деяких українських банків повністю відображає недоліки автономного підходу до управління пасивами, де все частіше виникають проблеми з розміщенням великої кількості кредитних ресурсів. У рецесії попит на кредитні ресурси зменшується, і банки, залучивши кошти, стикаються з проблемою їх ефективного розміщення. У цілому стратегія управління пасивами в міжнародній банківській практиці переважали короткоживучі (на 10-15 років), шляхом розвитку технологій, методів та підходів до ефективного управління позикових коштів і стати перехідним етапом до застосування ефективніших методів сталого управління активами і пасивами банку.

Суть цього підходу полягає у тому, що банки розглядають свої портфелі активів і пасивів у цілому, визначають роль сукупного портфеля в одержанні високого прибутку і забезпечення прийнятого рівня ризику. Спільне управління активами і зобов'язаннями банку надає інструменти для формування оптимальної структури активів та зобов'язань і захисту від ризиків, спричинених значним коливанням параметрів фінансових ринків. Виходячи із цього, головне завдання керівника – координувати рішення щодо активів і зобов'язань протягом кожного окремого банку для досягнення найкращих результатів та максимальний контроль над обсягом, структурою, доходами та витратами як за активними, так і за пасивними операціями банку. Контроль банку над активами повинен бути погоджений з управлінням зобов'язанням для досягнення єдності, яка, своєю чергою, сприятиме максимізації різниці між доходами і витратами, яка зазвичай коливається [3, с.103].

Основна ідея збалансованого підходу – доходи і витрати відносяться до обох сторін балансу, і банк продає пакет фінансових послуг: кредити, депозити, факторинг та ін. Вартість кожного з них повинна покривати витрати банку за надання [1].

Дохід, який банк отримує в результаті управління пасивами, допомагає йому досягти цільового рівня прибутку тією ж мірою, як і доходів від активних операцій банку, які проводяться. Традиційний погляду, який заснований на тому, що всі доходи банку генерують активів – кредити та інвестиції, поступився ідеї одночасного скоординованого управління активами і пасивами. Основними перевагами даного підходу є максимізація прибутку за умови прийнятого рівня ризику процентної ставки, а також можливість більш зваженого підходу до проблем управління ліквідністю за рахунок точного визначення потреби в ліквідних коштах. Така стратегія потребує застосування багатьох складних методів і прийомів, а також високого рівня кваліфікації банківських менеджерів, що часто перешкоджає скоординованому управлінню активами і зобов'язаннями в багатьох українських банках.

Висновки. Необхідною умовою ефективного застосування цієї стратегії для одержання максимального прибутку є можливість точно передбачати та прогнозувати зміни в напрямі величини і швидкості руху процентних ставок. У країнах із високим рівнем інфляції, нестабільністю політичної та економічної ситуації прогноз процентних ставок стає неможливим. Беручи це до уваги, використання деяких методів активів і зобов'язань є проблематичним і в певною мірою призводить до ризиків. Таким чином, управління ресурсами – це складна і багатогранна проблема, яка не має однозначної відповіді і потребує щоденного аналізу стану не тільки активів та зобов'язань банку, а також перспектив розвитку економіки і країни у цілому.

Комплексне управління пасивами передбачає розуміння стратегії банку та орієнтацію на стратегічні цілі в повсякденній діяльності. За націленості менеджменту на максимальний прибуток устанавлюються обмеження на ризик, за прагнення мінімізувати ризики необхідно утримувати показники прибутковості на заданому рівні. Конкретні прийоми, що використовуються банками, дають змогу мати більші прибутки за підвищеного ризику за одними операціями та обмежувати ризики й отримувати помірковані надходження.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Банківські операції: підручник / О.В. Дзюблюк, Я.І. Чайковський, Н.Д. Галапуп та ін.; за ред. доктора екон. наук, професора О.В. Дзюблюка. Тернопіль: ТНЕУ, 2009. 694 с.
2. Маркова О.М., Сахарова Л.С., Сидоров В.Н. Коммерческие банки и их операции. М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 2004. 288 с.
3. Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України / За ред. А.О. Єпіфанова; Інститут економіки НАН України. Суми: Слобожанщина, 2010. 266 с.
4. Bankografo.com. URL: <http://bankografo.com/depozitniy-stavkopad.html>.
5. Bankografo.com. URL: <http://bankografo.com/analiz-bankiv/bankivska-statystyka>.